

עמדת הארגונים לזכויות האדם בנוגע להצעת החוק לשלילת פיצויים מנפגעי כוחות הביטחון, 26.6.2002

מבוא

בימים אלה מבקשת הממשלה להעביר בכנסת את הצעת החוק: "חוק הנזיקין האזרחיים (אחריות המדינה) (תיקון - תביעות בשל פעולות כוחות הביטחון ביהודה והשומרון וחבל עזה), התשס"א - 2001."

לפי החוק הקיים, המדינה אינה מחייבת לשלם פיצויים במקרים בהם כוחות הביטחון פעלו כחוק ומי שנפגע, למשל, מירי של חייל שבוצע לצורך הגנה עצמית לא יהיה זכאי לפיצויים. הצעת החוק נועדה לשנות מצב זה. הצעת החוק באה לשלול פיצויים מחפים מפשע במקרים בהם בתי- המשפט היו קובעים, לאחר חקירה ושמיעת ראיות, שהנזק נגרם על-ידי כוחות הביטחון ברשלנות ותוך הפרת חוק. כתוצאה מכך יישארו בלי כל סעד נכים, משפחות שכולות ואנשים שרכושם נהרס.

הפגיעה של הצעת החוק בזכויות האדם היא כפולה. ראשית, נשללת זכותו של כל אדם שנפגע שלא כדין לקבל פיצוי על הפגיעה על-מנת להחזיר, ככל הניתן, את מצבו לקדמותו. שנית, ישנה פגיעה בזכויות היסוד, שכן הזכות שנפגעה כתוצאה מהפעולה הבלתי חוקית - הזכות לשלמות הגוף, לחיים, לחירות ולקניין - מרוקנת לחלוטין מתוכן ממשי בשל שלילת הסעד על הפגיעה בה.

סעיפי הצעת החוק

כדי לחסום את תביעות הפיצויים נוקטת ההצעה שני מהלכים מקבילים:

המהלך הראשון הוא הרחבה מלאכותית של המונח "פעולה מלחמתית". צה"ל פטור על-פי החוק הקיים מתשלום פיצויים עבור נזקים שנגרמו כתוצאה מפעולה מלחמתית. השעייה זו של דיני הנזיקין במצבי לוחמה נובעת מטיבה המיוחד של המלחמה, ולכן קבעו בתי-המשפט, בישראל ובעולם, כי יש לפרש את החריג בצמצום כך שיחול רק במצבים צרים של קרב ממש.

הצעת החוק מבקשת להרחיב את הפטור של המדינה מתשלום פיצויים על-ידי הרחבה מלאכותית של המונח "פעולה מלחמתית". ההגדרה החדשה תכלול כמעט כל המשימות שמבצע צה"ל בשטחים. אמנם, יהיו מקרים בהם תוגדר פעולה של צה"ל כ"פעולה מלחמתית". אולם ברור כי לא ניתן להחיל הגדרה זו באופן גורף על הפעולות השגורות שמבצע צה"ל, בהן פטרול, הקמת מחסומים, ביצוע מעצרים, עריכת חיפושים, התמודדות עם מפגינים ומידי אבנים וכד'. הצעת החוק תפטור את המדינה מתשלום פיצויים בשל פגיעה בחפים מפשע במהלך פעולות אלה - כולל גרימת נזק לרכוש בבית שנתפס על-ידי חיילים, פגיעת אדם בירי רשלני במחסום, הכאת אדם בעת מעצר, גרימת מותו של תינוק על-ידי חסימת דרכם של הוריו לבית-החולים. בכך מתעלמים מנסחי ההצעה מכך שכוחות הביטחון חבים חובת זהירות כלפי האוכלוסייה האזרחית בשטח הכבוש.

המהלך השני הוא הנהגת הליכי דיון ודיני ראיות מיוחדים בנוגע לתביעות שיסודן בפעולות של כוחות הביטחון בשטחים, שאינן מוגדרות כ"פעולה מלחמתית". לפי הצעת החוק:

- לא ניתן יהיה להגיש תביעה אם הנפגע לא מסר הודעה בכתב על האירוע טרם הגשת התביעה, גם אם האירוע ידוע לרשויות או שנמסרה עליו תלונה בעל-פה.
- תקופת ההתיישנות תקוצר לשנתיים בלבד במקום שבע שנים בדין הרגיל. כשמדובר בנזקי גוף, לעתים קרובות הנזק אינו מתגבש במהלך תקופה זו ולכן הפיצוי יינתן רק על חלק מהפגיעה.
- נטל ההוכחה כי כוחות הביטחון התרשלו יוטל על הנתבע והוא ייאלץ להוכיח דברים שלעולם לא יהיו בידעתו, כגון הנסיבות בהן טען החייל את הנשק, מתי נבדק הנשק

לאחרונה, מה היו ההוראות לפיהן פעל החייל וכד'. זאת בניגוד לאחד מהכללים הוותיקים בדיני הנזיקין לפיהם במקרים בהם נפגע אדם מדבר שהיה בשליטתו של אחר, ועל פני הדברים ברור כי הפגיעה נגרמה כתוצאה מרשלנות, נטל ההוכחה מועבר לנתבע החייב להוכיח כי הוא לא התרשל.

- במקרים בהם המדינה לא תצליח להביא עדים פלסטינים לבית-המשפט, יוכל בית-המשפט לדחות את התביעה. בכך מוטל עונש על התובע בשל הנתק הקיים בין ישראל לבין הרשות הפלסטינית. גם היום גורם המצב קושי רב לתובעים פלסטינים, שמתקשים להביא את עדיהם - ואף להגיע בעצמם - לבתי-המשפט בישראל. מדינת ישראל, לעומת זאת, נסמכת בעיקר על עדים תושבי ישראל. אולם היה והמדינה תבקש להביא עד תושב השטחים ותתקשה בכך בשל הנתק עם הרשות הפלסטינית - ישלם את המחיר התובע הפרטי, שתביעתו עלולה להידחות.

סיכום

הצעת החוק קובעת דין מיוחד לתביעות נזיקין המוגשות כתוצאה מפגיעות שגרמו כוחות הביטחון בשטחים. אירועים זהים לחלוטין שהתקיימו במקומות אחרים, ימשיכו להיות נדונים בבתי המשפט לפי החוק הקיים היום. בכך ישנה אפליה בוטה, כאשר זכויותיו של אדם נקבעות לפי המקום בו הוא נפגע ולא לפי אחריות הפוגע בו. כך, מי שהוכה על-ידי שוטר בתחנת מגרש הרוסים בירושלים יוכל לפנות לבית-המשפט על-פי הדין הרגיל. אם הועבר למשטרת מעלה אדומים - דרכו תיחסם וגופו וכבודו יהיו הפקר.

הממשלה טוענת כי הצעת החוק תמנע תשלום פיצויים במקרים בהם פלסטינים מגישים תביעות שקריות. אולם, הקביעה האם התביעה מוצדקת או שקרית מוטלת על בתי המשפט ואין מקום להתערבות המחוקק בקביעה זו. בתי-המשפט נאלצים להתמודד עם שאלה זו בכל תביעת נזיקין המוגשת להם, בין אם על-ידי אזרחים ישראלים ובין אם על-ידי תושבי שטחים ועד היום הם הוכיחו כי הם כשירים דיים כדי להבחין מתי מובאת בפניהם תביעה בלתי מוצדקת. ברור כי אם היו מוגשות לבתי-המשפט רק תביעות מוצדקות לא היה כלל צורך בקיומו של מוסד כזה.

הצעת החוק מרוקנת מתוכן את הכללים הקבועים בחוק הישראלי ובמשפט הבינלאומי אשר נועדו, בין השאר, להגביל את השימוש בכוח. במהלך השנים נמנע צה"ל באופן עקבי מלהעמיד לדין חיילים שהפרו כללים אלה ופגעו בחפים מפשע. עכשיו מבקשת המדינה להוסיף נדבך נוסף לחסינות הניתנת לחיילים באמצעות חסימת האפשרות של הנפגעים לתבוע פיצויים. כך נוצר מצב בו להפרת החוק אין כל השלכות וקיומו תלוי לחלוטין ברצונו הטוב של החייל.

הטענה המרכזית של הממשלה היא כי חוק כזה יביא להקטנה משמעותית של סכומי הפיצויים שנדרשת המדינה לשלם לתושבי השטחים. אולם, יהא היקף החיסכון הכספי האמיתי לאוצר המדינה אשר יהא, ברור כי חבות כספית, המוטלת לפי הדין הקיים על המדינה, אינה יכולה להצדיק שלילה של זכויות יסוד. אם רוצה המדינה להקטין את סכומי הפיצויים, הרי שעליה להימנע מלכתחילה מהפרת הזכויות.

הארגונים לזכויות האדם ומשפטנים בכירים סבורים כי ההצעה נוגדת את עקרונות היסוד של שיטת המשפט הישראלית ואת המשפט הבינלאומי. המגמה של ההצעה להפוך את הזרועות הביטחוניות של המדינה, בחלק הארי של פעולותיהן, לחסינות-תביעה הלכה למעשה, היא מגמה מסוכנת של העמדתן מעל לשלטון החוק. הצעת החוק מסירה מעל המדינה את אחת החובות העיקריות שהטיל המחוקק על כוחות הביטחון ואשר נועדה להגן על זכויות היסוד של האדם לשלמות גופו ושמירה על חייו וקניינו.